

## KİTAP DEĞERLENDİRME/BOOK REVIEW

**Ülkü Önal, ŞAVŞAT, ARDANUÇ VE YUSUFELİ'DEN MASALLAR VE HALK HİKÂYELERİ, Ankara 2017, Ayrıntı Basımevi, 128 s. ISBN: 978-975-97542-7-3.**

*Emre TÜRKMEN\**

Tarih boyunca Anadolu, Kafkasya ve Karadeniz'in kuzey bölgeleri ile sağladığı güçlü bağlarla Doğu ve Batı kültürlerinin kesiştiği kavşak noktası olan Doğu Karadeniz coğrafyası, Avrasya merkezli 5000 yıllık bir geçmişe sahip olan Türk Sözlü Kültür geleneğinin en önemli kültür havzalarından<sup>1</sup> biridir.<sup>2</sup> Fiziki haritalarda ormanlarla örtülü sarp vadilere ayrılmış son derece dağlık coğrafi yapısı, kendine mahsus kültür envanteri ve engin ifade repertuarı ile gerek yurt içinden gerek yurt dışından birçok araştırmacının dikkatini çekmekte, sosyal ve beşerî bilimlerin kesiştiği halkbilim merkezli birçok çalışmaya konu edilmektedir.

Ülkü Önal imzasıyla çıkan “Şavşat, Ardanuç ve Yusufeli'den



\* *Ars. Gör.*, KTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı ABD, TRABZON. emreturkmen6161@gmail.com ORCID: 0000-0001-8823-1310

<sup>1</sup> Kültür havzası terimi, Türk kültür tarihi ve sosyal yapısının dinamiklerini kavramsallaştırmak için bir akarsuyun denize veya göle varıncaya kadar geçtiği bir bütün alanın her türlü birikimini içererek denize ulaşmasından istiare yapılarak kullanıldığı gibi bir medeniyetin, bir ülkenin ve hatta bir şehrin coğrafyasını belirtmek için de kullanılmaktadır: Kemal Üçüncü, “Yeni Bin Yılın Eşiğinde Millî Mefkûrenin İmkân ve Kabiliyetlerine Eleştirel Bir Bakış”, *Yeni Türkiye Dergisi*, S: 56, Ankara 2014, 1056-1073; Dursun Yıldırım, “Türkler, Coğrafya ve Anayurtlar”, *Turkish Studies*, 4/8, 2009, 13-22.

<sup>2</sup> Üçüncü, *a.g.e.*, s. 1056.

Masallar ve Halk Hikâyeleri” adını taşıyan çalışma Doğu Karadeniz dağlarını derin bir şekilde yaran Çoruh vadisinin yamaçlarındaki Artvin şehrinde derlenmiş malzemeye dayalı olarak 2017 yılının Mart ayında Ayrıntı Basımevi tarafından yayımlanmıştır. Önal’ın, ablası Neriman Hanımefendi ve eniştesi Aydemir Aksoy Beyefendi’ye ithaf ettiği çalışmasında halk edebiyatının anlatımlık türlerinden masal ve halk hikâyeleri yer almaktadır.<sup>3</sup>

*Şavşat, Ardanuç ve Yusufeli’den Masallar ve Halk Hikâyeleri*, Özgeçmiş, Ön Söz, Yrd. Doç. Dr. Gürsoy Yılmaz tarafından kaleme alınan Sunu, Fevzi Durmuş tarafından kaleme alınan Halk Bilimi ve Sayın Ülkü Önal başlıklı yazıları takiben *Şavşat Masalları ve Halk Hikâyeleri* (s. 17-50), *Ardanuç Masalları ve Halk Hikâyeleri* (s. 51-76) ve *Yusufeli Halk Hikâyesi* (s. 77-112) adlarıyla üç ana bölümden oluşmaktadır.

Ülkü Önal’ın masal ve halk hikâyeleri ile ilgili yayımlanan beşinci eseri olan bu çalışmada altısı Şavşat, dördü Ardanuç’tan olmak üzere derlenmiş on halk hikâyesi ve masal vardır. Bugüne kadar kendi derlediği malzemelerle birlikte 139 masal ve halk hikâyesi yayımlayan Önal, bu çalışmasına Yusufelili Aşık Hûzûrî’nin Lûtfî Bey Hikâyesi’ni İbrahim Pehlivan’ın derlemesi olarak eklemiştir.

Çalışmanın sonunda derlenen metinleri anlatanlar hakkında bilgilerin verildiği *Kaynak Kişiler Hakkında Bilgiler* (s. 113-114) bölümü ve Şevket Kaan Gündoğdu tarafından hazırlanan *Ülkü Önal Bibliyografyası* (s. 115-128) yer almaktadır. Ülkü Önal Bibliyografyası adlı son bölümde, yazarın bugüne kadar ortaya koyduğu çalışmalar *Kitaplar, Dergi ve Gazetelerde Yayımlanan Yazıları/Makaleleri, Kitap Bölümleri, Sempozyum Bildirileri, Hakkında ve Eserleriyle İlgili Yazılanlar/Yapılan Söyleşiler* şeklinde bölümleştirilmiştir.

*Şavşat Masalları ve Halk Hikâyeleri* adlı birinci bölüm sırasıyla *Aslan, Yılan, Üç Yolci, Altun, Saraç İbrahim, Koroğlı* alt başlıklarından oluşur. Bu masallardan *Aslan, Yılan, Üç Yolci* ve *Altun* Taştan Gümüş’ten derlenirken *Saraç İbrahim* ve *Koroğlı* hikâyeleri Necat Demir’den derlenmiştir. Aslan masalı eserin vücuda gelmesinde etkili olmuştur. Öyle ki yazar, bu masal ile Türkiye’de halk edebiyatı araştırmalarının önemli isimlerinden

<sup>3</sup> Masal, eğlendirme amacı yanında ahlaki ders bildiren, sıradan kişi veya nesnelere ilişkin karakter sayıları sınırlı olan mahsullerdir. Halk hikâyeleri ise içerik olarak masala göre daha zengin ve kapsayıcı olmakla birlikte realist çizgileri daha sık olan türdür. “Masal kelimesinin Türkçeye, halk dilinde yaygın olarak ‘öğüt’ anlamındaki Arapça ‘mesel’ kelimesinin anlam ve söyleyiş değişikliğine uğramasıyla geçtiği yaygın olarak kabul edilmektedir. Bu kendine has sözlü edebiyat özelliklerine sahip bir anlatımlık tür, Türkçede XIX. yüzyıldan beri ‘masal’ olarak adlandırılmaktadır.” Özkul Çobanoğlu, *Halk Edebiyatına Giriş-I*, Eskişehir 2012, s. 131. “Halk hikâyesi Türk sözlü edebiyat geleneğinde XVI. yüzyıldan itibaren görülmeye başlamıştır. Genellikle aşıklar tarafından nazım-nesir karışık bir ifade tarzı ile dinleyicilere karşı yüz-yüze iletişim ortamlarında icra edilir.” Çobanoğlu, *a.g.e.*, s. 140.

Prof. Dr. Saim Sakaoğlu'nun teşviklerine mazhar olduğu bilgisini çalışmanın ön sözünde dile getirmiştir.<sup>4</sup>

*Ardanuç Masalları ve Halk Hikâyeleri* adlı ikinci bölümde İsak Aydın'dan derlenen *Aslan*, *Melikşah* adlı masallar ve *Âşuh Garip* ve *Asli ila Kerem* adlı halk hikâyelerine yer verilmiştir. Âşuh Garip ve Asli ila Kerem hikâyelerin ardından *Ali Coşkun Yusufelili Âşık Huzurî* başlığıyla Ali Coşkun'un hayatından kısa bilgiler verilerek Yusufeli Halk Hikâyesi adlı bölüme geçilmiştir.

*Yusufeli Halk Hikâyesi* adlı üçüncü bölümde yalnızca Âşık Ali Hûzurî Coşkun'un *Lûtfî Bey Hikâyesi*'ne yer verilmiştir. Bugüne kadar ortaya koyduğu çalışmalarda kendi derlediği malzemelere yer veren yazar, bu çalışmasına mahsus olmak üzere Yusufelili Âşık Hûzurî'nin Lûtfî Bey Hikâyesi'ni İbrahim Pehlivan'ın derlemesi olarak eklemiştir.<sup>5</sup>

Masallarda içerik açısından kahramanlık, iyilik, açgözlülük, kötülerin cezalandırılması gibi eğitici işlevdeki konular öne çıkmaktadır. Bunun yanında masal metinlerin içinde halk edebiyatının diğer türlerinden beddua ve türkü örneklerinin yer alabildiği görülebilmektedir. Aslan adlı masalın Şavşat varyantında beddua, Ardanuç varyantında türkü türünden örnekler şöyle verilmektedir:

<sup>4</sup> “Masal ve halk hikâyeleriyle ilgili dördüncü kitabımı yayımladıktan sonra artık sahada derlenecek malzeme kalmadığını düşünmektaydım. Doksan yaşlarında iki dedeyle tanışmam bu düşüncemi değiştirdi. Bana çok güzel masallar anlattılar. İsak Aydın'ın anlattığı Aslan masalı için halk edebiyatının duayen hocası Prof. Dr. Saim Sakaoğlu Hocam'ın, ‘Bu devirde Anadolu’da bu uzunlukta ve güzellikte masal zor bulunur, kıymetini bil.’ demesi üzerine daha dikkatli çalışmaya başladım. Aslan masalının iki ayrı ilçede derlenen varyantlarının motiflerinin nasıl değişikliğe uğradığını görmek için Şavşat varyantını da kitabıma aldım.” Ülkü Önal, *Şavşat, Ardanuç ve Yusufeli'den Masallar ve Halk Hikâyeleri*, Ankara 2017, s. 7.

<sup>5</sup> “Bugüne kadar kitaplarımda kendi derlediğim malzemelere yer veriyordum. Sadece bu kitabımda Yusufelili Âşık Hûzurî'nin Lûtfî Bey Hikâyesi'ni İbrahim Pehlivan'ın derlemesi olarak almak zorunda kaldım. Çünkü bunun varlığını kimse bilmiyordu. Zor köyündeki yaşlılara sorduğumda, “Hûzurî hikâye anlatmazdı” dediler. Hikâyenin birinci bölümü 1986 yılında Türk Folkloru dergisinde yayımlanmış, ikinci ve üçüncü bölümlerine ise daha sonraki yıllarda yer verilmiştir. Milli Kütüphanede bu yılların dergileri yoktu. Bendeki anlatmanın biraz farklı şeklini Doğan Kaya söz konusu dergileri taranmış olarak bana verdiğinde hikâyenin tamamını okuyabildim ve bu hikâyeyi daha geniş kitlelere ulaştırmak için buraya aldım.” Önal, *a.g.e.*, s. 7.

ASLAN MASALI	
Şavşat Varyantı <sup>6</sup>	Ardanuç Varyantı <sup>7</sup>
Diğer ki: “Şahzade sani beni yaradanın hakkıyla Kırh Devlar bacisi Dünya Guzeli’na âşuh olasın.” Nenenin bedduasi şehzadeya yetişiyer, bu âşuh oliyer. [s. 21]	Ezelidur, bu sozum ezelidur Guz gelinca tokar bağlar gazeli Bena ne oldiysa nenedan oldi Kırh Devlar bacisi Dünya Guzeli. Nenenin kuzesini kırdım ya beddua etti, aşuh oldum. [s. 55]

Çocuksuzluk motifiyle başlayarak kötülerin cezalandırılması motifiyle son bulan Aslan masalının Şavşat ve Ardanuç varyantlarına yer verilmesiyle anlatımın değişiklik gösterdiği noktaları belirlemede okura hizmet edilmiştir. Aşağıda sözü edilen masalın Şavşat ve Ardanuç varyantlarından bölümler yer almaktadır:

ASLAN MASALI	
Şavşat Varyantı	Ardanuç Varyantı
<p>Bir adam varımış, heç çocuği yoğimiş. Allah’a yalvariyer. “Allah’ım bena bir çocuh ver, buralari terk edip gedarım.”</p> <p>Aradan zaman geçiyer karisi oğlan çocuği dünyaya gaturiyer. Bir zaman sonra karisi diyer ki:</p> <p>“Bre adam...Sanın bir vadın vardi çocuğun oldimi buralari terk edecahtin unuttun mi?”</p> <p>“Unutmadım gedacam.”</p> <p>Bir gün eşegina, yukta yüngül, pahada ağır ne varsa yükliyer da çekip gediyer. Gediyer bir mezerluhta yatiyerlar.</p> <p>O ülkenin padişahi rüyasında goriyer ki: “Mezerluhta üç canli yatiyer, en kuçugi sani kesacah.” Kalhıp oturiyer. Bir daha yatiyer gena ayni rüyayı goriyer. Kalhiyer adamlarına diyer ki: “Filan mezerluhta üç canli var. Onlari alıp buraya galacahsız.”</p> <p>Padişahın adamlari galiyer, arayıp</p>	<p>Bir adamin çocuği olmiyermiş. Ahtetmiş ki: “Çocuğu olsun bu memlekette durmiyecam.” Cenab-i Allah buna bir oğlan çocuği vermiş. Çocuği da alıp koydan koya, yerdan yera gediyerlar. Bir şehrin kenarında, mezeristan varımış oraya eniyerlar. İki mezerin yanına, yorğani seriyerlar, ifak çocuği da aralarına alıp yatiyerlar.</p> <p>O yerin padişahi, o geca rüyada göriyer ki: “Filan mezeristandaki çocuh senin canini alicah”.</p> <p>‘Lâ ilâhe illallâh’ ohiyer mohiyer, yatiyer gena ayni rüyayı göriyer. Üçünci kerada yattuğunda, ayni rüyayı görünca, jandarmalari yollayıp diyer ki: “Filan mezeristanda, filan yerinda anne, baba bir da çocuh var. Haman alıp buraya geturun.”</p> <p>Gelip aliyerlar, padişah divanına goturiyerlar. Padişah diyer ki: “Bu çocuği bena satın.”</p> <p>Adam karinin yuzuna bahiyer...Bir</p>

<sup>6</sup> Çalışmanın sonunda yer alan *Kaynak Kişiler Hakkında Bilgiler* adlı bölümde Taştan Gümüş’ten 3 Eylül 2015 tarihinde Düzenli Köyünde derlendiği bilgisi verilir. Önal, a.g.e., s. 113.

<sup>7</sup> Çalışmanın sonunda yer alan *Kaynak Kişiler Hakkında Bilgiler* adlı bölümde İsak Aydın’dan 2015 yılında Sakarya Köyünde derlendiği bilgisi verilir. Önal, a.g.e., s. 114.

<p>tariyerlar ancak eşiği buliyerlar. “İki kulağı bir da kendi, üç canlı edar.” Diyarah alıp goturiyerkan çocuğun ağlama sesini duyuyerlar. Adami yahalayıp diyerlar ki:</p> <p>“Sani padişah iştiyer, hayde!”</p> <p>“Ben yolci, musuafir adam bir yera gedemam.”</p> <p>“Hayde, hayde kalh!”</p> <p>Buni kaldurup goturiyerlar. Padişah diyer ki:</p> <p>“San altmış yaşında bir adam, bu çocuk daha küçük. Na zaman boyiyacahta, sana yetişacak. Bunun tartisinda altun verem, bana ver.” [s. 19]</p> <p>(...)</p> <p>Şehzadeyla arhadaş olup geziyarlar. Şehzade bir gün balkonda otururken bahiyer ki bi neny destiyla suya getmiş galiyer. Destilari yolda koyup komşıya giriyer.</p> <p>Şehzade bir ufak taşı atiyer, destinin yanini delip su ahiyer. Neny galıp destilari kalduriyer ki biri yüngül kalhiyer boş. Bahiyer o yani, bahiyer bu yani, şahzade ordan bakıp guliyer.</p> <p>Diyer ki: “Şahzade sani beni yaradanın hakkıyla Kırh Devlar bacisi Dunya Guzeli’na aşuh olasin.” [s. 20-21]</p> <p>(...)</p> <p>“Kesem mi sani şimdi?” diyer hem da basıp kesiyer. Onun yerinda tahta çihiyer. O ülkeya sahap oliyer, o ülkeyi idare ediyer. Padişahın ruyasi da çihiyer. [s. 28]</p>	<p>çocuğı nasıl versinlar?</p> <p>“Size tartisi altun vericam” diyer [s. 53]</p> <p>(...)</p> <p>Bunlar padişahın palkonunda, bir nene, çeşmeden suyi dolduriyer geliyer. Kuzelari biraşıp komşilarla laflanmaya gediyer. Fiske taşini şehzade atiyer, kuzelari yaridan delduriyer, su ahiyer. Kuzelar oliyer yâri. Kocakari geliyer, kuzelari kalduriyer ki yungul...Diyer ki:</p> <p>“Ben sabahtan yağ yedim ya, onun için kolay kaldurdum. Yuk olmiyer bena.”</p> <p>Kuzelardan su tokiyer ki yarisi boş. Ağniyer ki bunlari şehzade etti. Geliyer geri ki bunlar gena oyniyerlar. Kafasını palkona doğru kaldurup diyer ki:</p> <p>“Şehzade bişey dilima geturamam da, Kırh Devlar bacisi, Dunya Guzeli’na aşuh olasin.” [s. 54]</p> <p>(...)</p> <p>Çihiyer meydana nare vuriyer. Kılıcı buyan ki terefa çevuriyer kesiyer. Sıra padişaha geliyer, Aslan oni da kesiyer.</p> <p>Yazilan yazı bozulmaz. Şehzadeyi padişah ediyer, Aslan da veziri oliyer. Kırh gün dugun yapıyerlar. [s. 56]</p>
---	--

Yukarıda örneği verilen masal metinlerinde geleneksel masal anlatımından farklı olarak şimdiki zaman kipi kullanımının sıklığı göze çarpmakta, bu durumun metinlerin derlendiği yöre ağız ve kaynak kişinin etkisinden ileri geldiği düşünülmektedir. Ayrıca yöre ağzının özelliklerini yansıtmak üzere herhangi bir transkripsiyon işareti kullanılmadan yöre ağzının özellikleri yazıya aktarıldığı görülmektedir. Metinlerin anlaşılabilirliği için azami gayret gösterilerek kimi bölümlerde ölçünlü dilde yer

almayan *töküh*<sup>8</sup>, *koçor*<sup>9</sup>, *haro*<sup>10</sup>, *ipti*<sup>11</sup>, *sahapli*<sup>12</sup>, *cendek*<sup>13</sup>, *karayla galmah*<sup>14</sup> vb. bazı kelime ya da kelime öbekleri dipnotta açıklanmaktadır.

Eserde özü etkilemeyen ancak dikkat çeken bazı yazım yanlışları bir yana, Karadeniz çalışmalarına katkı sunacak bir çalışma ile karşı karşıya olduğumuzu belirtmek gerekir. Derlenen metinlerin dil malzemesiyle kaynak kişinin söz varlığının sınırları, dili nasıl işlendiği görülebilmekte ve yöre ağzının öne çıkan ağız özellikleri tespit edilebilmektedir. Artvin kültür havzasının zenginliğinin açığa çıkarılması yanında masalların gerisinde saklı iyilik, tokgözlülük, hak ve adalete uygunluk gibi değerlerle günümüz inşasında beliren kültürel yabancılaşmanın önlenmesi adına bir adım atıldığı, nesiller arasında ortak bir ruhun inşa edilmesine katkıda bulunduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda okura kültür varlığı ile buluşma imkânı verdiği için Sayın Ülkü Önal'a teşekkür ederiz.

## KAYNAKLAR

ÇOBANOĞLU, Özkul, *Halk Edebiyatına Giriş-I*, Eskişehir 2012.

ÖNAL, Ülkü, *Şavşat, Ardanuç ve Yusufeli'den Masallar ve Halk Hikâyeleri*, Ankara 2017.

ÜÇÜNCÜ, Kemal “Yeni Bin Yıllın Eşiğinde Millî Mefkûrenin İmkân ve Kabiliyetlerine Eleştirel Bir Bakış”, *Yeni Türkiye Dergisi*, 56, Ankara 2014, 1056-1073.

YILDIRIM, Dursun, “Türkler, Coğrafya ve Anayurtlar”, *Turkish Studies*, 4/8, 2009, 13-22.

<sup>8</sup> **töküh**: surati asık. Önal, *a.g.e.*, s. 21.

<sup>9</sup> **koçor**: saçın ön kısmı, kâküt. Önal, *a.g.e.*, s. 23.

<sup>10</sup> **haro**: içerisinde tahıl konan ahşap bölme. Önal, *a.g.e.*, s. 36.

<sup>11</sup> **ipti**: önce. Önal, *a.g.e.*, s. 25.

<sup>12</sup> **sahapli**: cinlerin, perileri mekân tuttuğu yer. Önal, *a.g.e.*, s. 27.

<sup>13</sup> **cendek**: ölü, leş. Önal, *a.g.e.*, s. 69.

<sup>14</sup> **karayla galmah**: “gelmeyeydin” anlamında beddua. Önal, *a.g.e.*, s. 33.